

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

נס פורים ובנין בית המקדש

הלכה

זכירת מעשה עמלק

פרשת זיקרא – זכור תשפ"ב

שנה כ"ד – קובץ כ"א [תת"א]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת ויקרא - זכור

זכירת מעשה עמלק

א

בגדר החיוב מן התורה

הנה נחלקו הראשונים בביאור מצוה זו, באיזה ענין ואופן מצווים אנו בזכירת מעשה עמלק, ושלש מחלוקות בדבר:

א. מדברי התוס' בברכות (י"ג ע"א ד"ה בלשון) מבואר דמן התורה חייב לקרוא פרשה זו שבתורה ולא די בזכירה בעלמא כל אחד לפי צחות לשונו. דהנה הביאו שם את פירושו של רש"י במגילה (י"ז ע"ב) דהנפק"מ אם התורה בלשון הקודש נאמרה או בכל לשון הוא לענין קריאת התורה, והקשו התוס' על כך הלא קריאת התורה אינה אלא מדרבנן ותקנת עזרא היא. וכתבו ליישב "דמיירי בפרשיות המחוייבין לקרות מדאורייתא כמו פרשת זכור". הרי מבואר מדבריהם דקריאת פרשת זכור מן התורה היא.

[והנה בתוס' לא הזכירו אלא את פרשת זכור אך רמזו בדבריהם דיש עוד פרשיות שחייבים מה"ת לקרותן "כמו פרשת זכור". ואומנם הבית יוסף באו"ח (סימן תרפ"ה) הביא בשם התוס' דקריאת פרשת זכור ופרשת פרה מה"ת, וכ"ה בשו"ע שם (ס"ז) וכן בסימן קמ"ו (ס"ב). וכנראה שהיה לפניו ש"ס דפוס וורמיזא שבו אכן גם בתוס' גרסינן "פרשת זכור ופרשת פרה", וכ"ה בתוס' שאנץ ובתוס' רבינו פרץ בברכות (שם)].

ב. מדברי הרא"ש בברכות (פ"ז סימן כ') משמע יתירה מזו, דצריך מה"ת לקרוא פרשה זו בפני עשרה, דהלא כתב שם להוכיח מהא דרבי אליעזר שחרר עבדו כדי לצרפו לעשרה (ברכות מ"ז ע"ב) משום דעשה דרבים אפילו דרבנן כמו קדיש וברכו דוחה עשה ד'לעולם בהם תעבודו', והוסיף הרא"ש: "דלא מסתבר דאיירי בעשרה דאורייתא כגון לקרות פרשת זכור שהוא מה"ת". ומשמע מפשטות דבריו דצריך מה"ת עשרה בקריאה זו.

אמנם אי בדידי תליא נראה דאין כונת הרא"ש דמצוה מה"ת לקרוא פרשת זכור בעשרה ומתוך ס"ת, דמהיכי תיתי לומר כן, אלא כל כונתו להוכיח דאף עשה דרבים

זכירת מעשה עמלק

שכל כולו מדרבנן דוחה ל"ת ד'לעולם בהם תעבודו' ולא רק עשה שעיקרו מה"ת כמו זכירת מעשה עמלק.

ובאמת תימה דהלא אף אם נאמר דמה"ת חייב לקרוא בעשרה מס"ת הלא זה פשיטא לן דמה"ת אין זמן מסויים לקריאה זו, וא"כ מהיכי תיתי שיהיה מצווה לשחרר עבדו ולעבור על עשה, הלא יכול היה להמתין עד שיזדמנו לו עשרה מישראל כדי לקיים מצוה זו.

ומשום כך נראה דאכן אין כונת הרא"ש אלא לומר דלא מיבעיא מצות זכירת מעשה עמלק שעיקר מצוותה מה"ת ואופן קיומה הוא מדרבנן שדוחה איסור שחרור עבד, אלא הוא הדין לקדיש וקדושה ותפילה בציבור דהוי דרבנן גרידא.

ובאמת חזינן בתוס' הרא"ש (שם דף מ"ז ע"ב) דבמקום הכתוב בפסקיו: "בעשרה דאורייתא" איתא שם: "בעשה דאורייתא", וגירסא זו מתיישבת היטב לפי דרכנו, וכפי הנראה נשתבשה הגירסא בפסקי הרא"ש ותחת הכתוב עשה נכתב עשרה.

אך מ"מ מפשטות לשון השו"ע בשני המקורות הנ"ל משמע לכאורה דאכן יש מצוה דאורייתא לקרוא בעשרה ומתוך ס"ת.

ואם כן הדרא קושייתנו לדוכתה מהיכי תיתי לומר שצריך קריאה בס"ת לקיים מצוה זו, ובפרט מי יימר דבעינן קריאה בצבור, הלא אין לנו אלא את מצות הזכירה, ומה בין זכירה זו לשאר הזכירות שאין בהם קריאת התורה בעשרה.

וראיתי בזה שתי דרכים בדברי רבותינו האחרונים:

בקרן אורה ברכות (דף ג' ע"א) כתב דכיון דכל מצות הזכירה קשורה למצות מחיית עמלק ונצטוינו לזכור כדי למחות, לכן כשם שמצות מחיית עמלק מוטלת על הצבור כן גם מצות הזכירה מצות הצבור היא דהיינו קריאת התורה בצבור. ויש לפקפק בסברא זו דמלבד מה שלא מילתא דפשיטא היא דזכירה במחייה תליא כמבואר לקמן, מסתבר טפי דכל אחד חייב לזכור כדי שכולם יחד ילחמו וימחו זכר עמלק, ואף דאכן מחיית עמלק מצות הציבור היא, הזכירה מצות היחיד היא.

זכירת מעשה עמלק

אך העיקר יש לפקפק בדרך זה דאין כל דמיון בין מצות המחיה שמוטלת על האומה כולה ומלך המשיח בראשם למצות הזכירה שמוטלת על הציבור דהיינו על כל עשרה מישראל, ומה ענין זה אצל זה.

ובפעולת שכיר על המעשה רב (סימן קל"ג) כתב, דכיון שאמרו חז"ל דאין שמו של הקב"ה שלם עד שימחה שמו של עמלק על כן דין זכירה זו כדין דבר שבקדושה [וכע"ז] כתב בדרך זה דמגילה צריך עשרה משום דהוי כדבר שבקדושה, דהמן היה מזרע עמלק ובמפלתו יש ענין מחיית עמלק שעל ידה יהיה שמו של הקב"ה שלם הו"ל כדבר שבקדושה שצריך עשרה ע"ש]. וגם סברא זו אינה מתיישבת על הלב, ונראה פשוט דאין לך דבר שבקדושה אלא כשמזכירין קדושת ה' דהיינו קדיש וקדושה.

ולולי דבריהם היה נראה מעין דרכו של הקרן אורה, דשאני זכירה זו מיתר הזכירות אשר כולם יסודם בעבודת ה' המוטלת על האדם בינו לבין קונו ומשום כך הם חובת הפרט לגמרי, משא"כ זכירת מעשה עמלק דאף שחובת הפרט היא, אופן קיומה הוא ע"י קריאת הציבור, משום דעצם הזכירה הוא ענין ציבורי ולא עבודת היחיד, ועבודת ה' שבלב דזכירת מעשה עמלק ענינו שכל ציבור כלל ישראל יזכרו מעשיו וימחו זכרו, ודו"ק.

אך באמת נראה עיקר לפי דברינו הנ"ל, דבאמת פשיטא לן דקריאת הציבור פרשה זו בשבת זכר ודאי אינה אלא מדרבנן, אלא שעיקר המצוה דאורייתא היא, ובאמת דרך זו מתיישבת אף בשיטת השו"ע, ודו"ק בכ"ז.

ג. ולפי פשוטן של דברים, נראה דזכירה זו כשאר הזכירות, ומה"ת אין בה נוסח מסויים אלא כל אחד לפי צחות לשונו צריך להזכיר רשעת עמלק ומצוות מחייתו. וזכירה זו גדרה כמצות "זכור את יום השבת לקדשו" דמה"ת מזכיר כל אחד לפי צחות לשונו קדושת היום ושבחו, כמו דמבואר בלשון הרמב"ם בהלכות שבת (פרק כ"ט ה"א) וכ"ה בספר המצוות (עשה קנ"ה) ובספר החינוך (מצוה ל"א) ע"ש. וכן מוכח לדעתי גם לענין זכירת עמלק מדברי הרמב"ם בספר המצוות (עשה קפ"ט) ובהלכות מלכים (פ"ה ה"ה) ובספר החינוך (מצוה תר"ג) שסתמו דבריהם במצוה זו ויפה שתקתם כדיבורם, ודו"ק בזה.

והרמב"ן בפירושו על התורה (דברים כ"ה י"ז) נסתפק בזה, וז"ל:

זכירת מעשה עמלק

"כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרי: יכול בלבך, כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים 'זכור' שתהא שונה בפיך. וכן בספרי: 'זכור את אשר עשה לך עמלק' בפה 'לא תשכח' בלב. ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה, אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בצבור ונמצינו למדין מן התורה בשניה זכור וכו'. והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכן נצטוינו למחות את שמו".

ומ"מ עיקר שיטת הרמב"ן כנ"ל, דאין המצוה דאורייתא אלא להזכיר כל אחד בלשונו את מעשה עמלק, כנ"ל.

ואף שדרשו חז"ל במגילה (י"ח ע"א) דצריך לקרוא המגילה מתוך הכתב דילפינן מגז"ש זכירה זכירה "הימים האלה נזכרים ונעשים" מ"כתוב זאת זכרון בספר", הרי דבזכירת מעשה עמלק יש דין ספר, כבר תרגם בתרגום יונתן על הפסוק "כתוב זאת זכרון בספר" (שמות י"ז י"ד): "ספר סבא דלקדמהון", דהיינו ספר דברי הימים ואין הכוונה לספר תורה. ובאבן עזרא שם כתב: "הוא ספר התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות ה' ואיננו אתנו". והרמב"ן שם כתב דאכן הכונה לספר התורה עי"ש.

אך מ"מ אף אם נימא דהכוונה לספר התורה אין מזה כל ראייה שצריך במצות הזכירה קריאה מתוך הספר, דהלא כתיבה לחוד וזכירה לחוד וז"פ. ועוד דבאמת אין זו גז"ש גמורה, דהלא כל מצות מגילה מדברי קבלה היא ולא מה"ת, וע"כ דהוי אסמכתא בעלמא, וכז"פ.

ב

מסקנת ההלכה

הרי לן דמצינו ג' דעות בראשונים בענין קיום מצוה זו מה"ת:

א. לדעת התוס' בברכות צריך לקרוא פרשה זו שבתורה, וכך מבואר שם בתוס' הר"ש משנץ וגם בתוס' רבינו פרץ עי"ש. אך אין הכרח מדבריהם שצריך לקרוא בעשרה ואין גם הכרח שצריך לקרוא מתוך ס"ת, וכל מה שלמדנו מדבריהם אינו אלא

זכירת מעשה עמלק

דצריך לקרוא מן התורה את פרשת זכור [אלא דמכיון שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרו בע"פ, ממילא צריך קריאה מתוך הכתב].

ב. לדעת הרא"ש משמע דקריאה בצבור מה"ת, אך לענ"ד נראה טפי דכל כוונתו רק לומר דאם היינו מעמידין את המעשה דרבי אליעזר בקריאת זכור אין לנו ראייה אלא שמצוה שעיקרה מה"ת דוחה עשה ד'לעולם בהם תעבודו', ולא מצוה שכל עיקרה מדרבנן, אך כיון שדוחק לאוקמה בפרשת זכור מוכח דאף מצוה דרבנן אם מוטלת על הרבים דוחה עשה ד'לעולם בהם תעבודו' [אך מ"מ נראה דדעת הבית יוסף דקריאה זו בציבור הוי מצוה דאורייתא ממש כמבואר לקמן].

ג. דעת הרמב"ם, הרמב"ן והחינוך דמה"ת די בזכירה בעלמא כל אחד לפי צחות לשונו, וכ"כ בשו"ת תורת חסד (סימן ל"ז) עי"ש.

ובשו"ע (סימן תרפ"ה סעיף ז') כתב: "י"א שפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקראם מדאורייתא, לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבא למקום שיש מנין בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא".

הרי לן דחשש המחבר דקריאה זו מה"ת היא, ויתירה מזו חזינן בדבריו (סימן קמ"ו סעיף ב'): "וכל זה אינו ענין לפרשת זכור ופרשת פרה שהם בעשרה מדאורייתא שצריך לכיין ולשומעם מפי הקורא". וכבר עמד בברכי יוסף (שם) בזה, דבסימן תרפ"ה כתב שיטה זו בשם י"א ובסימן קמ"ו כתב הלכה זו כהלכה פסוקה ופשוטה. אך מ"מ ברור דהמחבר חשש לשיטה זו דקריאה זו בעשרה מה"ת היא.

והנה הבית יוסף בסימן תרפ"ה לא הביא כלל את דברי הרא"ש אלא את דברי התוס' בברכות (י"ג ע"א) בלבד, ולכאורה יש לתמוה מה ראייה מצא בדברי התוס' דקריאה בעשרה מה"ת, ולכאורה אין לזה ראייה אלא מדברי הרא"ש בלבד, וצ"ע.

אך כבר כתבתי את הנראה עיקר לענ"ד (לעיל אות א').

ולפי המבואר בדעת הרמב"ם והרמב"ן דאין מצות זכירת מעשה עמלק אלא לזכור ולהזכיר את מעשה עמלק ולא בקריאת הפרשה, יש לעיין בכל עיקר קריאת פרשת זכור בשבת שלפני פורים, שהפוסקים האחרונים נקטו בפשטות שחכמים תיקנו קריאה זו כדי לקיים מצות זכירת מעשה עמלק, והנחה זו מתיישבת על הלב לפי שיטת התוס' והרא"ש דהמצוה דאורייתא היא קריאת הפרשה, ומסתבר אפוא שחכמים

זכירת מעשה עמלק

תיקנו לקרוא פרשה זו בעשרה אחת לשנה בשבת זו. אך לדעת הרמב"ם וסייעתיה לכאורה מסתבר טפי שאין בין פרשת זכור לפרשת שקלים, פרשת פרה ופרשת החודש, ואין הקריאה קשורה כלל למצות זכירת מעשה עמלק.

אך מ"מ נראה פשוט דאפשר לצאת ידי חובת מצוה זו ע"י קריאת הפרשה אם מתכוין לכך, וז"פ, וצ"ע בזה.

ג

מצות הזכירה ומצות המחיה

הנה נחלקו המגן אברהם והמשנה ברורה אם יוצאין יד"ח מצוה זו בקריאת פרשת זכור שבפרשת כי תצא בלבד, או שמא יוצאין יד"ח אף בקריאה שבסוף פרשת בשלח, ונבאר.

המג"א (סימן תרפ"ה סק"א) כתב בשם התרומת הדשן (סימן ק"ח) דמי שאין במקומו לא קריאת פרשת זכור ולא מקרא מגילה, עדיף שילך למקום שבו יוכל לקיים מצות זכור דאורייתא וקודמת היא למצות מגילה דהוי מדרבנן, והמג"א דחה דבריו ונקט דיוצאין ידי חובת מצוה זו אף בקריאה ד"ויבא עמלק" שקוראים בפורים. ומשום כן פסק דעדיף לשמוע מקרא מגילה בפורים ולצאת בקריאת התורה את מצות הזכירה מאשר ללכת למקום שיש בו קריאת זכור ולא מקרא מגילה, עי"ש.

אך המשנ"ב שם (ס"ק ט"ז) פקפק בדבריו ונטה לומר דאין אדם יוצא יד"ח אלא בזכירת מצות העשה למחות זכר עמלק, דלא נצטוינו לזכור מעשיו אלא כדי למחות זכרו בעת שיעלה רצון לפניו ית"ש, ומשום כן צריך לקרוא דוקא את קריאת הזכור שבפרשת כי תצא שבה מצוות מחייתו עי"ש.

וביסוד מחלוקת המג"א והמשנ"ב, לכאורה הדברים תלויים במה שיש לעיין ביסוד גדרן של מצוות אלו, מצות הזכירה ומצות המחיה, האם היא תליא ושני צדדים הם של אותו המטבע, דנצטוינו לזכור שמצווים אנו להלחם בעמלק ולמחות זכרו מן העולם, או שמא היא לחודיה קאי והיא לחודיה קאי ולא נצטוינו אלא לזכור רשעתו ולשמר איבתו, אבל אין מצות הזכירה ענף למצות מחיית עמלק.

ולכאורה נחלקו בזה הראשונים. בדברי הרמב"ם מבואר להדיא דמצווין לזכור את מצות המחיה, עיין ברמב"ם בספר המצוות (עשה קפ"ט): "שצונו לזכור מה שעשה

זכירת מעשה עמלק

לנו עמלק כו' ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו", וכך כתב בחינוך (מצוה תר"ג) דרך זכרים מצווים במצוה זו כי להם לעשות מלחמה. הרי לן להדיא דמצות הזכירה היא לזכור כדי להלחם, וזה ראייה לדעת המשנ"ב. ואף שלדעת הרמב"ם והחינוך אין המצוה בקריאת הפרשה דוקא, מ"מ למדנו מדבריהם שמצוה לזכור את מצות המחיה.

ולעומתם כתב הרמב"ן (מצות עשה זו שישכח הרמב"ם): "מצוה לזכור מעשה עמלק כדי לדעת שלא לחנם ימחה ה' זכרו אלא מחמלתו עלינו", עיי"ש. ודבריו הם בית אב לשיטת המג"א דגם בפרשת בשלח אשר שם כתוב "כי מחה אמחה את זכר עמלק" יוצא בה יד"ח, ודו"ק בזה.

ובאמת נראה דלפי סברת הרמב"ן ראוי יותר לקיים מצוה בפרשת בשלח שבו מפורטים מעשי עמלק בפירוט יתר ושם כתיב כי מחה אמחה וכו' מאשר בפרשת כי תצא.

אמנם מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ה) משמע שא"צ אלא "לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו", ולכאורה סתר דבריו. אך אפשר דמובן מאליו שיש לזכור שנאתו ואריבתו כדי למחוק את זכרו ולהשמידו ומשום כן כתב הרמב"ם את מצוות הזכירה והמחיה בחדא מחתא בהלכה אחת, ועדיין צ"ע.

והנה בספר החינוך (שם) כתב דנשים פטורות ממצות הזכירה כיון שפטורות הן מלעשות מלחמה דאין דרכה של אשה לכבוש. והמנ"ח (שם) תמה עליו מהיכי תיתי לתלות את מצות הזכירה במצות המחיה ולכאורה שתי מצוות הן שאינן תלויות זו בזו. אך באמת מבואר להדיא גם בדברי הרמב"ם בספר המצוות (שם) דכל מצות הזכירה כדי "לעורר הנפשות במאמרים להלחם בו". ואף שלדעת הרמב"ם לא צריך כלל לקרות פרשה מסויימת אלא לספר ברשעת עמלק כנ"ל באות א', מ"מ חזינן בשיטתו דתכלית הזכירה מחיה הוא ודו"ק.

והנה אם מצווים אנו לזכור כדי להלחם בו כדמשמע מדברי הרמב"ם והחינוך מסתבר כדברי המשנ"ב שאין יוצאין יד"ח מצוה זו אלא בפרשת תצא שם נצטוינו "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים", אבל אם אין המצוה אלא לזכור איבתו אפשר לצאת יד"ח גם בפרשת ויבא עמלק, ולפי"ז יתחדש דלדעת המשנ"ב נשים פטורות, וזה חידוש.

זכירת מעשה עמלק

אך לא זו בלבד שדברים אלה חידוש הם, אלא שלפי"ז סותר המשנ"ב את דברי עצמו, שהרי כתב בספרו ספר המצוות הקצר (מצוה ע"ו) דבמצוה זו חייבים הכל אנשים ונשים, ודבריו נראין כסותרים זה"ז.

אך באמת אפשר דלאו הא בהא תליא, ולכאורה היה מקום לטעון כשיטת המשנ"ב נגד המג"א משום דמצות הזכירה מקורה בפרשת כי תצא, ולמד מזה המשנ"ב שזו היא הפרשה שמצווים אנו לזכור, ולפי"ז השאלה אם נשים חייבות לא בהכרח תלויה במחלוקת המג"א והמשנ"ב אם יוצאים יד"ח בפרשת ויבא עמלק. אך באמת כתב המשנ"ב להדיא לפקפק בדברי המג"א משום דנצטוינו לזכור כדי למחות זכרו, והדרא קושיא לדוכתא.

ומשום כן נראה, דאף אם אכן נצטוינו לזכור את מצות המחייה אין הכרח לפטור את הנשים, דגם הן צריכות לסייע למלחמה זו ולחזק את רוח בעליהם ולתמוך במחיית עמלק בעצה ותושיה, וגם הן מצוות "לעורר הנפשות במאמרים להלחם בו", ועיין לקמן (אות ו') וכל זה פשוט.

ויש לתמוה על מש"כ בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תקי"א) דיש במקרא מגילה זכירת מעשה עמלק [וביאר בדרך זו את שיטת ההלכות גדולות דאשה אינה מוציאה את האיש במקרא מגילה, דבמגילה דאיש יש גם מצות זכירת מעשה עמלק משא"כ באשה שפטורה ממצוה זו עי"ש, ועיין מש"כ בזה במנחת אשר מועדים ח"ב (סימן כ"ב)].

ולכאורה פשוט דאין יוצאין יד"ח הזכירה במקרא מגילה דהלא אין שמו של עמלק מופיע כלל במגילת אסתר, ועד כאן לא נחלקו המג"א והמשנ"ב אלא אם יוצא בפרשת ויבא עמלק שאין בו מצות מחייתו, אך מ"מ יש בו רשעת עמלק ומלחמת ה' בו, אך פשוט שאין יוצאין במגילה שאין בה כלל מעשה עמלק ואף שמו של עמלק לא מוזכר בה.

אך מדקדוק דברי האבנ"ז נראה דבאמת לא עלה על לבו לחדש דיוצא יד"ח בזכירת מעשה עמלק במקרא מגילה, דבודאי א"א לצאת יד"ח אלא בזכירת מעשה עמלק, אלא דמ"מ מקיים מצוה במקרא מגילה. אך לכאורה תמוהים הדברים דאם מצוה הוא למה לא יצא יד"ח, ואם אינו יוצא יד"ח מה מצוה יש כאן.

זכירת מעשה עמלק

ונראה ביסוד הדברים, עפ"י חידוש עצום שכתבו הראב"ד והר"ש משני בפירושיהם לתורת כהנים (פרשה א' פרק א') במה שאמרו שם: "וכן הוא אומר 'זכור את אשר עשה לך עמלק', יכול בלבך, כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכיחת לב אמורה הוא, מה אני מקיים 'זכור' שתהיה שונה בפיד", ופירשו הראשונים הנ"ל: "זכור את אשר עשה לך עמלק, שתהא שונה בפיד הלכות מגילה" [ועיין שם בר"ש שפירש עוד, שתקבע זמנים להיות קורא בתורה בכל אלו הענינים דהיינו כל ששת הזכירות עי"ש]. ולכאורה נראה שדקדקו מלשון התו"כ 'שתהא שונה בפיד', דלשון תלמוד הוא ולא לשון קריאה בלבד, ופירשו דהכונה להלכות מגילה.

ובביאור הדברים צ"ל דכשם שאמרו בסיפור יציאת מצרים "כל המרבה לספר הרי זה משובח", וכבר ביארתי במנחת אשר לפסחים (סימן פ"ג אות ג') דאף דאין יוצאין יד"ח מצות הסיפור אלא באותן הדברים שנקבעו ע"י חז"ל, וכהא שאמרו בפסחים (קט"ז ע"א): "כל שלא אמר שלשה דברים הללו לא יצא יד"ח", מ"מ כל דבר הקשור בדרך כלשהו ליציאת מצרים בכלל כל המרבה לספר הוא, כמו הלכות הפסח. כך גם חידשו הראשונים הנ"ל בזכירת מעשה עמלק דאף שבודאי אין יוצאין יד"ח מצוה זו אלא בקריאת פרשת עמלק בפרשת כי תצא או לדעת המג"א אף בפרשת בשלח, מ"מ גם הלכות מגילה בכלל כל המרבה כשם שהלכות הפסח הם בכלל כל המרבה לספר ביצי"מ, ואם בהלכות מגילה אמרו כן ק"ו במקרא מגילה, ודו"ק בכ"ז [אמנם אם אכן זו כוונת האבני נזר יש לפקפק בעיקר דבריו, דכיון דאין יוצאין יד"ח מצות הזכירה במגילה למה לא תוציא האשה את האיש במגילה, וצ"ע].

אך באמת נראה יותר דכך פירשו את מה שאמרו חז"ל שתהא שונה בפיד, שיש מצוה ללמוד הלכות אלה כדי לקיימן, וצ"ע.

ד

אם יצא יד"ח כששמע רק עיקר הפרשה

והנה חידוש גדול ראיתי בספר הליכות שלמה מתורתו של מרן הגרש"ז אוירבך זצ"ל (פרק י"ח אות ב') דאף אם לא שמע כל קריאת פרשת זכור יצא יד"ח אם שמע על כל פנים את עיקר הענין, דלא מסתבר דצריך לשמוע כל הקריאה ממש. והוכיח כן מהמג"א הנ"ל שכתב דיוצא יד"ח גם בפרשת ויבא עמלק, הרי דאין צריך אלא לקרוא עיקר מעשה עמלק עי"ש.

זכירת מעשה עמלק

ולענ"ד נראה יותר, דכיון דנקטינן כדעת הרא"ש והתוס' דמצוה זו קריאת פרשה שבתורה היא ע"כ צריך לקרוא או לשמוע את כל הפרשה כולה, דמה בין קריאת שמוע לקריאת פרשת זכור.

ובאמת אף אם קריאה זו מדרבנן תמוה לומר דבעיקר הענין סגי, דמה בינה ובין מקרא מגילה וקריאת שמוע למ"ד דרק פסוק ראשון מה"ת ואעפ"כ פשוט דאם דילג תיבה אחת לא יצא יד"ח, וע"כ דכל שצריך לקרוא פרשה מסויימת צריך לקרות כולה, ומאי שנא פרשת זכור, וצ"ע.

ואין ראייה כלל מדברי המג"א, דאף לשיטתו צריך לקרוא פרשת עמלק, אלא דס"ל דיוצא יד"ח בכל אחת משתי הפרשיות שבתורה שיש בהן רשעת עמלק ומחייתו, אך אף לשיטתו אין המצוה אלא בקריאת פרשה שבתורה כמו שכתב בשו"ע ומהיכי תיתי להקל אם לא שמוע אלא מקצת הפרשה.

ונראה ברור בהבנת הגרש"ז אויערבך, דאף לדעת המג"א עיקר מצות הזכירה בפרשת כי תצא היא, אלא שבדיעבד יוצא גם בפרשת ויבא עמלק, ולפי"ז הוכיח שבדיעבד יוצא בעיקרא דמילתא. אך יותר נראה דאם באמת נקטינן דעיקר המצוה בפרשת כי תצא, לכשיקראו פרשת ויבא עמלק עיקר חסר מן הספר כיון שאין בפרשה זו לא מצות הזכירה ולא מצות המחיה כנ"ל.

אך נראה יותר דלדעת המג"א יוצא מה"ת בקריאת "פרשת עמלק", וכל אחת משתי פרשיות אלה די בה לצאת יד"ח מה"ת אף לכתחלה כמבואר לעיל.

ומה שכתב הגרש"ז לדון שם עוד במי שהתכוין בפסוק "ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים" על בני ישראל ולא על עמלק [ונחלקו הראשונים בזה בפירושים עה"ת] אם יצא, וכתב לפי דרכו שיצא דבעיקר הענין סגי. ולענ"ד פשוט דאף לולי דבריו יצא, דכל ששמע את כל הפרשה יצא ואף שלא הבין את הדברים על בוריים ואין נפ"מ אם התכוין לפירוש זה או לפירוש אחר. ואף דמבואר בשו"ע או"ח (סימן קצ"ג ס"א) דמי שאינו מבין אינו יוצא בשמיעה, אין זה אלא במי שאינו מבין את השפה כלל, אבל מי שאינו מבין פשוט הכתובים וכוונתם פשיטא שיצא [והארכת בזה לקמן אות ט']. אך מ"מ כאמור נראה דלא יצא יד"ח אא"כ שמוע את כל הפרשה ככל קריאה דאורייתא כק"ש או כמקרא בכורים ווידוי מעשרות וכדו', וכך נראה גם בקריאה דרבנן כמקרא מגילה, כנלע"ד.

זכירת מעשה עמלק

וכבר ביארתי במק"א דשאני בזה מצות הקריאה כגון קריאת דשמע, מקרא ביכורים, וידוי מעשרות ומקרא מגילה שבהם אם החסיר תיבה אחת לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולקרוא, לברכות ותפילה שבהם כל שלא שינה ממטבע הברכות ולא החסיר עיקר הענין יצא ידי חובתו, ודנתי בדברי המשנה ברורה בענין קריאת ההלל אם יצא ידי חובתו אם החסיר תיבה אחת, ואכמ"ל.

ה

בזמן מצוה זו

ובענין זמן זכירה זו, כתבו כמה מגדולי האחרונים דמה"ת צריך להזכיר מעשה עמלק פעם בשנה, וכך משמע מדברי השו"ע (סי' תרפ"ה ס"ז) כמבואר לעיל (אות ב'). והשתיתו דבריהם על מה שקבעו חז"ל די"ב חודש הוא זמן שכחה לגבי דין אבילות, ולכן אין אבילות יותר מי"ב חודש אף על אביו ואמו וכמ"ש "נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד" (עיין ברכות נ"ח ע"ב), כ"כ הג"ר ישעיהו פיק בספר מיני תרגימא (בליקוטים ד"ה זכור) וכ"כ בפעולת שכיר על המעשה רב (שם) וכ"כ בשו"ת חתם סופר אהע"ז (ח"א סימן קי"ט) דדעת רוב הפוסקים דמה"ת צריך לקרוא פרשת עמלק פעם אחת בשנה עי"ש, וצ"ע.

והנה דנו הפוסקים לפי"ז מה יעשו בשנה מעוברת דמשנה לשנה יש בה י"ג חודש. והלא לענין אבילות סגי בי"ב חודש אף בשנה מעוברת והלא זה כל הענין והמקור דאבילות י"ב חודש כמבואר. וכתב החת"ס שם לחדש דבשנה מעוברת אין שכחה אלא לאחר י"ג חודש, דגרימת השכחה אינה ע"י חלוף זמן בלבד אלא ע"י תקופות השנה, דלאחר שעברו על האדם מעגל השנה על ימי החג והמועד שולטת בו השכחה, אבל כל עוד לא עברו כל ימי החג אף שעברו י"ב חודש עדיין אין כאן שכחה ומצות הזכירה מתקיימת עי"ש [אמנם החת"ס בעצמו החמיר בזה וכן צוה לתלמידיו כפי שמעיד תלמידו הגדול המהר"ם שיק בספרו על המצוות (מצוה תר"ה) שאמר החת"ס שהוא בעצמו מתכוון בשנה מעוברת לצאת יד"ח זכירת עמלק בקריאת כי תצא עי"ש].

אמנם יסוד שיטה זו דמה"ת צריך להזכיר מעשי עמלק בכל שנה ושנה נסתרת מדברי הראשונים הרמב"ם והחינוך, דהנה הרמב"ם בספר המצוות (שם) כתב: "שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק... ושנאמר זה בכל עת ועת", הרי שאין זמן מסויים שבו

זכירת מעשה עמלק

נצטוינו לקיים מצוה זו אלא בכל עת ועת, וכך משמע מדבריו בהלכות מלכים (שם):
"ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו וכו".

ונראה דשיטת הרמב"ם דבאמת אין זמן מוגדר ומסויים במצוה זו אלא צריך מפעם לפעם להזכיר בפה כדי שהדברים לא ישכחו מלבנו, אך כל אחד לפי כח זכרונו, ומה"ת אין בזה זמן מסוים ומוגדר השווה לכל אלא כל אחד צריך להזכיר לפי הצורך כדי שלא ישכח ויסיח דעתו מענין זה. וכבר הארכתי בכע"ז לגבי תלמוד תורה [עיין מנחת אשר ויקרא (סימן פ"ד, פ"ה) ומנח"א על ת"ת (סימן ג)], וכך כתבתי לגבי מצות תפילין [עיין מנחת אשר שמות (סימן ל"ג)], דיש מצוות שאין בהם גדר מסוים של זמן אלא על האדם להדר בהם ולקיימן ככל שאפשר לו לפי טרדותיו ואורחות חייו, וכך גם זמן מצוה זו לשיטת הרמב"ם.

ובספר החינוך (שם) כתב: "שלא נדע זמן חיוב זה ואפשר דצריך לזכור פעם בשנה או שנים או שלש" ע"ש, ונראה מזה כמו שביארנו בשיטת הרמב"ם דהעיקר הוא שלא לשכוח ולפיכך נצטוינו לזכור בפה מדי פעם בפעם כל אחד לפי דרכו וטבעו. אך שוב כתב שם בסוף דבריו: "ועובר ע"ז ולא זכר וקרא בפיו מעולם מה שעשה עמלק לישראל בטל עשה זה וגם עבר על לאו הבא ע"ז שהוא לא תשכח' כמו שנכתוב בלאוין בעז"ה". ולכאורה משמע מלשון זה דכל שאומר פעם אחת בחייו יצא יד"ח ורק כשמעולם לא הזכיר מעשי עמלק ביטל מצוה זו, ולכאורה דבריו סותרים אלה את אלה.

ונראה לכאורה דבאמת אין כוונתו דבפעם אחת בחייו סגי, דכבר כתבתי במק"א דלא מצינו בשום מצוה דיש ענין לקיימה פעם אחת בחיים [עיין מש"כ בזה בענין שילוח הקן (לעיל סימן נ"ז) ולהלן (סימן פ"ד) בענין כתיבת ס"ת], וכתיבת ספר תורה שאני, דכל מהות מצוה זו וגדרה בתוצאה, שיהיה לו ס"ת ויקרא בה ומשו"כ בכתיבת ספר אחד סגי כל עוד הספר ברשותו, משא"כ בזכירת מעשה עמלק מה חפץ יש בזכירת איבתו ורשעתו פעם אחת בשבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה. אך מכיון שאין כאן זמן מוגדר ומסוים, לעולם אין לומר שביטל מצוה זו אא"כ לא הזכיר כלל כל ימיו דאם הזכיר מעשה עמלק פעם אחת שוב אין לומר בודאות שביטל מצוה זו. הגע בעצמך מי שמת ל"ע בקיצור ימים, וכל ימי גדלותו שנים מועטות ובתוכם זכר מעשה עמלק וכי בטל מצוה זו, וא"כ הלא נתת דבריך לשיעורין, ומשום כן כתב החינוך דרק במי שמעולם לא זכר מעשיו הרעים, י"ל שביטל מצוה זו, ודו"ק בזה היטב.

זכירת מעשה עמלק

ו

חיוב נשים בפרשת זכור

נחלקו גדולי הדורות אם נשים חייבות בקריאה זו, ורבים בזמנינו נהגו שהנשים באות לשמוע קריאת פרשה זו, ויש מקומות שנהגו לקרוא קריאה מיוחדת לנשים, ונבאר בקצרה סוגיה זו.

כתב בספר החינוך (שם) דנשים פטורות ממצות הזכירה כיון שאין דרכה של אשה לכבוש, ופטורות הן ממצות המחייה. והמנ"ח שם תמה עליו דמנ"ל לחדש דהא בהא תליא, ומי גילה סוד ה' דכל מצות הזכירה משום מצות המחייה היא. אך באמת מצינו גם בדברי הרמב"ם בספר המצוות (שם) דמצות הזכירה היא כדי ש"נעורר הנפשות במאמרים להלחם בו". וכבר כתבתי במנחת אשר במדבר (סימן נ"ה) דמצינו בכמ"ק שהראשונים פירשו טעמי דקרא ואף למדו הלכה מטעמים אלה ואכמ"ל.

ועוד הקשה המנ"ח דהלא מחיית עמלק מלחמת מצוה היא ובמלחמת מצוה אמרו דכלה יוצאת מחופתה כמבואר ברמב"ם הלכות מלכים (פ"ז ה"ד), וכך תמה גם האבני נזר (או"ח סימן תק"ט). ובמרחשת (ח"א סימן כ"ב אות ו') כתב לחדש חידוש גדול דרק במלחמת יהושע חייבות הנשים משום שעיקר ענינה ישוב ארץ ישראל, ואשה חייבת בישוב ארץ ישראל, אבל בשאר מלחמת מצוה נשים פטורות.

והדברים חידוש דמסתבר טפי לדון אם נשים חייבות במלחמת מצוה, ואין הדבר תלוי בענין המלחמה וטעמו.

והנראה עיקר בזה, מה שכתב הרדב"ז בהלכות מלכים שם דבאמת פטורות הנשים אף במלחמת מצוה וכמו שאמרו בקידושין (ב' ע"ב) שאין דרכה של אשה לעשות מלחמה, ובמסכת נזיר (נ"ט ע"א) אמרו שאסור לאשה לצאת עם כלי זין למלחמה. ומה שאמרו דכלה יוצאת מחופתה כוונתם דכיון שהחתן יוצא למלחמה מה לה לכלה לעמוד תחת חופתה. והוסיף הרדב"ז: "ואפשר שבמלחמת מצוה היו מספקות מים ומזון לבעליהם וכן המנהג היום בערביות", וכ"כ בהגהות הרש"ש (סוטה מ"ד ע"ב) שהיו יוצאות לבשל ולאפות לצורך הגברים.

ובשו"ת תורת חסד (סימן ל"ז) כתב לפטור את הנשים משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, ופלפל אם המצוה מן התורה היא דוקא בשבת שלפני פורים או בכל זמן

זכירת מעשה עמלק

שהוא, עי"ש. ומ"מ העיד הגאון בעל תורת חסד דמעולם לא ראינו ולא שמענו שנשים באות לשמוע קריאת זכור. אמנם עיין במנחת אלעזר (ח"ב סי' א') שחלק על התורת חסד, עי"ש.

ובספר המצוות הקצר למרן הח"ח (מצוה ע"ו) כתב דנשים חייבות במצווה זו כיון דאין הזמן גרמא, עי"ש, ומ"מ נראה שאין כוונתו לקריאה זו דווקא דפרשת זכור שאינה אלא מדיני קריאת התורה וכשאר ד' פרשיות, דלכאורה פשוט שאין מצוה דאורייתא לקרוא דוקא פרשה זו בשבת, וע"ע עוד לעיל בזה, ונראה פשוט שאם לדעת המשנ"ב היו נשים חייבות בשמיעת קריאה זו היה כותב כן במשנ"ב, ומדשתקי רבנן ש"מ לא ניהא להו, ואכן בקונטרס מנהגי מהרי"ץ הלוי העיד הגרי"צ דינר ששמע מהגר"א שטרנבוך ששמע מבתו של הח"ח שאביה לא נתן רשות לנשות המשפחה ללכת לבית הכנסת לשמוע פרשת זכור.

ובשו"ת דברי יציב למו"ר זצ"ל (או"ח סימן רפ"ח) כתב לדייק ממה שכתב בשו"ת דברי חיים (או"ח ח"ב סימן י"ד) דמותר לעשות מעזרת נשים עזרת אנשים משום דקדושת בית הכנסת גדולה מקדושת עזרת נשים, דיש כמה דברים שנוהגים בעזרת האנשים ולא בעזרת נשים כגון תקיעת שופר וקריאת ד' פרשיות. ומשמע מדבריו דנשים פטורות מכל הד' פרשיות ובכללן פרשת זכור עי"ש.

ובספר טעמא דקרא (עמוד תכ"ד) הביא מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א מהחזון איש דנשים פטורות מקריאה זו. ובקובץ קול התורה (נ"ד עמוד כ"ד) העיד הג"ר יעקב אפרים פארכהיימר שליט"א רב ומו"ץ דלייקוואד בשם מרן הגר"מ פיינשטיין שלא נהגו הנשים לשמוע קריאת הזכור, עי"ש. וכן מובא בשם הגרי"ז מבריסק שאמר שעד שהגיע לירושלים לא שמע מעולם שנשים באות לשמוע פרשת זכור.

וגם בקהלות ספרד כנראה שלא הקפידו שנשים תשמענה קריאה זו, עיין כף החיים (תרפ"ה ס"ק ל') בשם למודי ה' למהר"י נג'ארה שאכן חייבות במצוה דאורייתא דהוי מ"ע שאין הזמ"ג אך פטורות מלשמוע הקריאה.

ולעומתם דעת המנ"ח שם דנשים חייבות במצוה זו כיון דהוי מצות עשה שאין הזמן גרמא, ועוד די'ש בה לאו ד'לא תשכח'.

זכירת מעשה עמלק

ובשו"ת בנין ציון לבעל ערוך לנר (החדשות סימן ח') כתב בשם רבו הגר"א בינג אב"ד ווירצבורג שהעיד בשם מרנא רבי נתן אדלר שהקפיד שכל נשות ביתו תשמענה קריאת פרשה זו, עי"ש. ולכאורה כן נהג אחריו תלמידו הגדול החת"ס כמבואר בדרשותיו (חלק ג' עמוד צ"ב).

וגם בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון אות ק"ב) כתב דנשים חייבות מתרי טעמי: א. עיקר מצות הזכירה לא זמן גרמא היא, אלא שרבנן קבעו לקרוא בשבת זו. ב. רצונו של עמלק היה להשמיד את הנשים כאנשים, עי"ש.

ויש לעיין לענ"ד בשני הטעמים. במש"כ דהוי מצוות עשה שאין הזמן גרמא, נראה לכאורה דכיון שתיקנו קריאה זו בשבת שלפני פורים פטורות נשים מקריאה זו דרבנן דהוי זמ"ג אף שחייבות בעיקר מצות הזכירה דאורייתא, ודו"ק וצ"ע.

וגם בטעם השני יש לעיין, דלכאורה כוונתו לסברת חז"ל דאף הן היו באותו הנס. ויש לתמוה דהלא כבר כתבו התוס' (פסחים ק"ח ע"ב ד"ה היו) דבמצוה דאורייתא לא אמרו סברא זו, דהלא נשים פטורות אף מן הסוכה אף שאף הן היו בכלל ענני הכבוד, ואילולי שדרשו חז"ל "כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה" היו פטורות אף מאכילת מצה, והדברים ידועים.

ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ט' סימן ס"ח) כתב שדעת רוב הפוסקים דנשים חייבות בקריאה זו, ותמה אני דבאמת לא מצינו כן באף פוסק קדמון, ומאידך נראה דכל הפוסקים שסתמו ולא כתבו שנשים חייבות ע"כ נקטו שנשים פטורות, דאת"ל שנשים חייבות הוי ליה לאשמעינן הלכתא רבתא דא, אך אם נשים פטורות סתמן כפירושן, דהלא נשים פטורות מכל קריאות התורה, וסברא זו ברורה לענ"ד.

ומ"מ נהגו רבים ובפרט בירושלים עיה"ק שנשים באות לשמוע קריאת פרשת זכור, ואפשר שנהגו כן משום דעת מהרי"ל דיסקין שהיה מגדולי הגדולים בירושלים. וראיתי שהביאו בשם מרן הגרי"ש אלישיב (וצ"ל) דשויהו הנשים עליהן חובה. ולא ידעתי אם חותמו של מר בר רב אשי חתם על שמועה זו, ולענ"ד קשה לומר בזה דשויהו עליהן חובה.

ומ"מ נראה לענ"ד דעדיף שתבאנה הנשים לשמוע את הקריאה של האנשים לאחר תפילת שחרית ולא יעשו מנין מיוחד לקריאת הנשים, דכיון דנראה טפי שאין הנשים

זכירת מעשה עמלק

חייבות במצוה זו כמבואר צ"ע אם ראוי להוציא ספר תורה לקריאה זו. ועיין בשו"ת משיב דבר (או"ח סימן ט"ז) שהוכיח מדברי המג"א (סימן קמ"ד סק"ה) שאסור להוציא ספר תורה במקום שאין חיוב קריאה עי"ש. ועוד דאין מוציאים ספר תורה אלא לג' קרואים וכבר העיר בזה הגר"מ פיינשטיין בקובץ קול תורה הנ"ל עי"ש [ובעיקר השאלה אם נשים חייבות במצוה זו עיין עוד מה שנתבאר לעיל אות ג].

סוף דבר נהרא נהרא ופשטיה, וכל אחד ינהג כמנהג אבותיו ורבותיו בהלכה עמומה זו.

ז

אם צריך לקרוא דוקא מס"ת כשר

והנה נחלקו האחרונים אם צריך ספר תורה כשר לקריאה זו, הפרי מגדים במשבצות זהב (סימן קמ"ג סק"א) נקט דכיון דצריך מה"ת קריאה מתוך ס"ת פשוט דצריך ספר תורה כשר. אך בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ג' חלק א' סימן ש"צ) וכן בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד בתשובה שהודפסה אחר המפתחות) נקטו דאין צריך ס"ת כשר. וחידשו שם דבאמת אי"צ קריאה מתוך ס"ת אלא משום ההלכה דדברים שבכתב אין אתה רשאי לאמרו בע"פ, וכיון שכן אי"צ לקרוא דוקא מס"ת כשר [אמנם לכאורה פשוט דאין זה אלא מה"ת אבל מדרבנן דין קריאה זו ככל קריאת התורה וז"פ].

ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן א') האריך במה שקרה בקהילה אחת שנפרדו שתי יריעות לפני קריאת פרשת זכור וקשרו אותם בעניבה כדי שלא יהיה הס"ת פסול, וכתב שנהגו שלא כדיון, ועדיף היה לקרוא פרשת זכור מתוך חומש דאין צריך דוקא ספר תורה, או מן הספר התורה הפסול דמ"מ עדיף ספר פסול מחומש, עי"ש.

ובספר הליכות שלמה (פרק י"ח אות ד') הובא שחידש הגרש"ז אויערבך דאם נמצא פסול בס"ת אין צריך לקרוא שנית ויצא יד"ח, ובציונים שם הביאו שכ"כ בספר פני האריה החי (סי' י"ט), וכבר נתבאר דכבר כתבו כן גדולי האחרונים - השואל ומשיב והמהר"ם שיק, וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר כנ"ל, אך מ"מ חידוש הוא. ולמעשה נראה דכיון דעצם חיוב הקריאה מה"ת במחלוקת הראשונים היא שנויה יש להקל בדיעבד כדברי האחרונים הנ"ל.

זכירת מעשה עמלק

ח

קריאה בלילה במקום כשרבים אינם באים בבוקר

חידוש גדול כתב בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב' סימן צ"ג) לגבי בית הכנסת ביוהנסבורג שבליל שבת באים רבים להתפלל ובבוקר באים מעטים, והעיד בשם הגאון הרב קוסובסקי שהיה רבה של יוהנסבורג ששאל את גיסו הגר"ע בעל האחייעזר ופסק לו שיקראו את פרשת זכור בליל שבת ללא ברכה כדי לזכות את הרבים לצאת ידי חובתם מן התורה ע"ש.

ולמדנו מדבריו דקיום מצוה זו עיקרה ע"י קריאת פרשה זו שבתורה, ואיננה רק תקנת חז"ל בקריאת ד' פרשיות, דהא ע"י קריאת הלילה נראה פשוט דלא קיים מצוות חכמים, אך מ"מ יצא ידי חובת מצות התורה. ואת"ל דמה"ת אין צריך דוקא קריאה מתוך ס"ת ודאי לא היה פוסק להוציא ס"ת ולקרוא בו כשאין בזה צורך משום כבוד ס"ת, ודו"ק בזה כי הרבה יש להאריך בזה.

ט

אם יוצא יד"ח כשאינו יודע פשט המקראות

הנה העיר הגר"מ שטרנבוך שליט"א (מועדים וזמנים ח"ב סי' קס"ה) דמי שאינו בקי בפירוש הפסוקים שבפרשת זכור לכאורה אינו יוצא יד"ח בשמיעת הקריאה לפי המבואר בשו"ע או"ח (סימן קצ"ג סעיף א') דלא אמרינן שומע כעונה אלא במי שמבין לשון הקודש אבל מי שאינו מבין אינו יוצא יד"ח ע"י שמיעה, וה"ה בני"ד.

והנה המשנ"ב (שם סק"ה) כתב שהמנהג הוא כדעת הסוברים דבלשון הקודש יוצא אעפ"י שאינו מבין משא"כ בשאר לשונות, ועל כך סומכים אנו שנשים ועמי ארצות יוצאים יד"ח בשמיעה. אך אף המשנ"ב כתב שנכון טפי שיאמרו בפיהם יחד עם המוציא יד"ח, כדי לצאת אף את דעת השו"ע. וממילא הסיק בספר הנ"ל דלפי"ז ודאי שראוי שכל אחד ילמד את פירושי המקראות.

אך לענ"ד אין כל זה ענין לני"ד, דעד כאן לא נחלקו אלא במי שאינו מבין את עצם הלשון שהוא שומע, אבל מי שמבין את עצם השפה והלשון ודאי מהני ביה שומע כעונה אף אם אינו יודע את פירוש המקראות.

מלאכת בונה בשבת

וכל עיקר הלכה זו יסודה בכל עצם הגדרת המושג שומע כעונה, דכבר ביארתי במנחת אשר במדבר (סי' י"ז) כוונת חז"ל באמרם השומע כעונה בכל מקום, דמצד עצם טבעם של דברים השומע כעונה, מפני שכך טבעם ודרכם של המדבר והשומע ויוצר האדם ברא את טבעו ודרכו והאדם מדבר הוא, ונשמת חיים הלא היא "רוח ממללא" והדיבור והשמיעה כרוכים ירדו מן השמים. ומשום סברא זו פשוט דאף דכל המקור שהביאו חז"ל בסוכה (ל"ח ע"ב) להוכיח דהשומע כעונה אינו אלא מדברי קבלה (מלכים ב' כ"ב ט"ז), מ"מ פשוט דהלכה זו דאורייתא היא, דאין דרשה זו אלא גילוי מילתא דמה שקראו לפני המלך נחשב כאילו המלך הוא זה שקרא אותם.

ולפי"ז נראה ביאור הלכה זו, דכאשר אין אדם מבין את שפת המדבר אליו לא שייך כלל לומר שומע כעונה כיון שאין כל קשר ושיתוף בין המדבר והשומע, אבל כאשר מבין הוא את שפת המדבר אליו אלא שאין הוא עומד על בוריין של דברים, אין בזה כל סיבה לשלול את עצם דין שומע כעונה.

וידעתי שהגמ' מגילה (י"ח ע"א) הקשתה על הדין דהלועז ששמע אשורית יצא "והא לא ידע מאי קאמרי מידי דהוה אנשים ועמי הארץ, מתקיף לה רבינא אטו אנו האחשתרנים בני הרמכים מי ידעינן, אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא, הכא נמי מצות קריאה ופרסומי ניסא", ומשמע מזה דפסוקים אלה שאין אנו יודעים את פשרם הרי הם כהיעדר ידיעת הלשון.

אך אין בזה כל קושיא על דברינו הנ"ל, דאכן במלים אלה שאין אנו יודעים כלל מה פירושם הו"ל כאינו מבין כלל את הלשון, משא"כ בביאורי המקראות וז"פ.

ובאמת פשוט לענ"ד דאין הבנת הענין מעכבת, דאטו מי שכיוון לפירוש רש"י ולא ידע פירושו של הרד"ק או של האבן עזרא וכדו' ספק אם יצא, אתמהה.

כ"ז נראה ברור ופשוט לענ"ד.

נס פורים ובנין בית המקדש

נס פורים ובנין בית המקדש

הנה פשטות ההבנה של המון העם שגזירת המן ואחשורוש לא היתה גזירת הרג ואבדון משום שנאת היהודים, וכהרבה גזירות שמד ואבדון לאורך הגלות. ונס פורים לא היה אלא הצלת ישראל מיד צר ואויב. אך לכשנתבונן בכתבי הקודש ובדברי חז"ל נבין שנס פורים כשאר הנסים שנצטוונו לעשות להם זכר וזכרון, אם מה"ת כשלש רגלים ואם מדרבנן כמו נס חנוכה, קשור לגאולת ישראל ולבנין בית המקדש.

דלאחר שנבוכדנצר החריב את בית המקדש ומת, היה בלשאצר בנו מלך בבל מונה והולך את השנים לראות היעמדו דברי הנביא ירמיהו שניבא (דניאל ט' ב') "בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבק ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה". וטעה לחשוב שאת שבעים השנה יש למנות מהשנה שבה מלך נבוכדנצר וכאשר עברו שבעים השנה וישראל לא נגאלו עשה משתה גדול והשתמש בו בכלי המקדש, ובאמצע המשתה הופיעה יד וכתבה על הקיר מילים סתומות "מנא מנא תקל ופרסין" ודניאל פתר את התעלומה כאשר פירש כתובת סתומה זו כלומר שהגיע הקץ על מלכותו, ובו בלילה תקפו חילות פרס ומדי וגברו על הבבלים ובלשאצר נהרג במלחמה.

ואז מלך כורש הפרסי והכריחז על בנין בית המקדש, אך הדבר נתעכב ע"י צרי יהודה, וכאשר עלה אחשורוש למלכות השפיעו עליו זרש אשתו והמן הרשע לבטל את מחשבת כורש ולאסור על היהודים לבנות את בית המקדש, ועלתה בידם. ולאחר נס הפורים, ונהפוך הוא, נבנה בית המקדש על ידי דריוש שהיה בנו של אסתר המלכה.

ונבאר ענין זה ממקורותינו הקדושים.

הנה כתב בתרגום (אסתר א' א):

"והיה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דבימוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והיה בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין מטיתא דושתי חייבתא דבתיה דאוויל מרודך בר נבוכדנצר, ועל דלא שבקת למבני ית

נס פורים ובנין בית המקדש

בית מקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא. ואף איהו על דציית לעיטא אתקצרו ימוהי ואתפליג מלכותיה וכו' (ויהי בימי אחשורוש, הוא אחשורוש שבימיו בטלה עבודת בית אלקים, והיה בטל עד שנה שניה לדריוש בגלל עצת ושתי הרשעה בת אויל מרודך בן נבוכדנצר. ובגלל שלא נתנה לבנת את בית המקדש נגזר עליה להיהרג ערומה ואף הוא משום ששמע לעצתה נתקצרו ימיו ונחלקה מלכותו וכו')".

הרי לן דושתי ייעצה לאחשורוש להפסיק את עודת בנין בית המקדש והוא שמע בקולה, ובעבירה זו נגזר עליה מיתה.

ונבאר ענין זה מן היסוד.

הנה איתה בספר עזרא (פ"א א' – ג')

"ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיה העיר ה' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר. כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה. מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם".

ובין העולים לירושלים לבנות את בית המקדש היה גם מרדכי היהודי, וכך כתוב (שם ב' א' – ב'):

"אלה בני המדינה העלים משבי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל לבבל וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו. אשר באו עם זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן מספר בגוי רחום בענה מספר אנשי עם ישראל".

וברש"י פירש דמרדכי בלשן הוא מרדכי היהודי.

אך לדאבון לב כל ישראל נמנע הדבר והתעכב ע"י צרי יהודה ובנימין, וכמפורש בספר עזרא (פ"ד א, פ"ד ו'):

נס פורים ובנין בית המקדש

"וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל ליקוק אלהי ישראל"

"ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות. וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס. ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישבי יהודה וירושלם".

ובפסוקים ומפרשיהם לא נתפרש מי היו אלה שכתבו כתב שטנה והביאו לביטול בנין בית המקדש. אך בתרגום יונתן באסתר (ג' א') מפורש שהמן היה שביטל את בנין בית המקדש ואף עלה משושן לירושלים כדי לגרום לכך, וכך כתב על הפסוק "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן וכו'" "בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם ריבון כל עלמא וכן אמרת. הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלים לבטלא בנין בית מקדשך, והא כאן רבא מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעי אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא וכו'". (לאחר הדברים האלה עלתה מדת הדין לפני רבש"ע וכך אמרה. הלא המן הרשע ירד משושן לירושלים לבטל בנין בית המקדש, והמלך אחשורוש גידל את המן בן המדתא מזרע אגג בן עמלק ומינה אותו על הכל וכו').

הרי שהמן פעל לבטל את בנין בית המקדש ולשם כך ירד בעצמו לירושלים וכאשר אסתר באה לפני המלך אחשורוש לבקש ולהתחנן בפניו, אמר לה "מה בקשתך עד חצי המלכות ותעש".

ובמס' מגילה (ט"ו ע"ב) פירשו עד בנין בית המקדש. הרי לן דאסתר ביקשה והתחננה שיבטל את מזימתם של ושתי והמן ויחזור ויתן רשות לישראל לבנות את בית המקדש. והמהרש"א כתב שם דלאחר שהופסקה עבודת בנין בית המקדש חזר מרדכי מירושלים לשושן.

ובילקוט שמעוני (אסתר רמז תתרנ"ג) איתא שאף אחשורוש בתחילה נתן רשות למרדכי לבנות את בית המקדש, ומשו"כ הציל מרדכי את אחשורוש כאשר בגתן ותרש זממו להביא למותו ומרדכי גילה זאת לאחשורוש, ושוב חזר בו אחשורוש והרהר בלבו "מרדכי מבקש לבנות

נס פורים ובנין בית המקדש

בית המקדש, לבנות אי אפשר, ולהחזירו אי אפשר אלא הריני מגרה בו את המן ויהא זה בונה וזה סותר".

ועוד אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני אסתר תתרמ"ח) בסעודת אחשורוש השתמשו בכלים מכלים שונים, שאחשורוש הוציא את כלי המקדש וחילל את קדושתם והשתמש בהם בסעודתו. ועוד אמרו (מגילה י"ב ע"א) אמרו עוד בביאור הכתוב "ואת יקר תפארת גדולתו" שאחשורוש לבש את בגדי הכהונה.

וכל זה היה התרסה לשבור את רוחם של בני ישראל ולייאשם מן הגאולה ומבנין בית המקדש.

ונראה בזה לבאר מה שאמרו עוד (מגילה ט"ז ע"א) דבשעה שבא המן להלביש את מרדכי בלבוש מלכות ולהרכיבו על הסוס אר ניתן כתר מלכות בראשו אשכחיה למרדכי "דיתבי רבנן קמיה, ומחוי להו הלכות קמיצה", וצ"ב למה עסקו דוקא בהלכות קמיצה, אלא שכנגד גזירת המן ואחשורוש ונסיונם לייאש את ישראל מבנין בית המקדש, עסק מרדכי בהלכות הקרבנות כדי לחזק אמונת אומן ובטחון בני ישראל בגאולה קרובה ובנין בית המקדש.

שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

